

Подзвін Золотої Підкови

Микола ПШЕНИЧНИЙ,

письменник, просвітянин

Цими днями у літописному Дубні, що над Іквою, відбуваються заходи присвячені 90-річчю від дня народження академіка Героя України експерта ЮНЕСКО, лауреата Шевченківської премії, Почесного громадянина міста Дубна, мистецтвознавця Бориса Григоровича ВОЗНИЦЬКОГО.

У тамтешній районній бібліотеці відбулася презентація кінофільму про славетного крайнина — “Золота Підкова Бориса Возницького” (автори сценарію — просвітяни Любов та Микола Пшеничні, режисер — Микола Величковський).

У міському Будинку дітей і молоді презентували повість Василя Миколи Пшеничного про видатного земляка, який, народившись у чудовій просвітянській сім’ї Возницьких, нестерпуче в усе своє подвигницьке життя був воїниною Просвітянином. Колись, ще юним, він разом із дядьком, маминим братом (політв’язнем Берези Картузької, Дубенської тюрми, Рівненської буцегарні), рятуючи від більшовиків, ставив бібліотеку ульбарівської “Просвіти”, закопав її неподалік у лісі.

На Дубенщині вже є три меморіальні дошки, йому присвячені. З’явилася у Дубні й вулиця імені Б. Г. Возницького.

Він, Борис Григорович, дуже нагадував мого рідного дядька — Івана Григоровича. Маминого брата, старшого за неї на 12 років. Такої ж стрункої статури, худорлявий, вродливе, інтелігентне обличчя, мудрий примружений погляд. Наче близнюк та й годі!

Обоє малювали. Бориско ще ульбарівським школяриком міг миттєво відтворити олівцем портрети Богдана Хмельницького, Мазепи, Пилсудського. Згадував:

— Коли минуло мені шість, то були розмови, що вже йду в школу. Коли ж за мною зайшли 1 вересня 1932-го старші хлопці, мама почала передумувати. Я вийшов за хату й не своїм голосом кричав і плакав. Мене відпустили. Вчителькою в селі була Зоя Івановська. Вона мене знала. Але при першому знайомстві з учнями виявилось, що я не пам’ятав свого прізвища. Коли мене про це спитала, і я не відав, як відповісти, почув підказку:

— Борис Грінченко...

Мене в школі потім обзивали — “Борис Грінка”. Школа була українською. Стояли в одній кімнаті чотири ряди парт. Два ряди — перший клас, два — третій. У другу зміну — другий і четвертий. Вчителька займалася зразу двома. У класі висіли польські королі та українські гетьмани. Всі ми знали Пилсудського. Я міг його в профіль намалювати досить подібним. Коли він помер, я плакав:

— Як будемо жити далі?..

Одного вечора спитав батька:

— От є Гімн Польщі, а український є?..

Батько мені продиктував: “Ще не вмерла Україна...”.

1936 року я закінчив сільську школу, і в 5—6 класи відправили мене до Дубна — в польську школу повшехну (в тому приміщенні зараз Дубенський коледж культури і мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, — примітка М. Пшеничного)...

Мій дядько Іван теж малював, хоча закінчив лише чотири класи. Талановитий художник. У перші повоєнні роки перед виборами до Верховної Ради СРСР на одному з плакатів навіть домалював Сталінові роги! Отримав чимало років Сибіру. В архіві Рівненського обласного управління СБУ наприкінці 2009 року я ознайомився з його особовою кримінальною справою. Цитую в оригіналі (без жодної правки, хоча граматичними помилками аж кишить), позаяк це теж перегукується з долею Бориса Возницького:

“Приговор именем Союза Советских Социалистических Республик 1946 года июля 4 дня, Военный Трибунал войск МВД Ровенской области... установил:

Проживая навременно оккупированной территории немецкими захватчиками Ровенской области подсудимый Алексейчук изменил Родине поступил Летом 1941 года к немцам работать художником в мастерскую Гебитскомиссариата г. Дубно где изготовлял вывески для немецких учреждений. Осенью 1943 года Алексейчук вступил в “УПА”. Будучи в банде подсудимый Алексейчук имел на вооружении винтовку и вместе с бандитами ходил всела. На основании изложенного Военный трибунал... приговорил: Алексейчук Ивана Григорьевича... лишить свободы в ИТЛ на десять (10) лет с поражением политических прав на пять (5) лет без конфискации имущества за отсутствием такого у осужденного...”.

Про яку зраду йдеться, коли він, художник, оформляв якісь там вивіски на магазини, майстерні абощо, котрі були в Дубні, в яких, як правило, працювали українці — земляки чехи, словаки, поляки, євреї, а не німці — купанти

У біографії юного Бориса теж зустрічаємо повстанську сторінку. Деякий період перебував у штабі УПА “Південь”, що розташовувався у селі Буща Здолбунівського району, неподалік Гурбів. У Гурбенському бою не брав участі, бо очільник організаційно — мобілізаційного відділу залишив його при собі.

У тій кровопролитній битві полягли ровесники Бориса Возницького. Тож він увіковічив пам’ять про них монументом, урочисто відкритим кілька місяців після смерті (автори — студенти Львівської національної академії мистецтв, під керівництвом завідувача кафедри скульптури, народного художника України, професора Івана Самотоса).

“Не раз я думаю, що, напевно, є якийсь вирішальний момент долі. Так, був я в УПА — це смертники були. Коли радянські війська підходили, керівник викликав мене:

— Пугачино (моє псевдо), йди в село і будь там...

Мені тоді сімнадцять років було. І я запам’ятав, як він мені сказав:

— Входи в довіру новій владі, а ми тебе найдемо...

І я прийшов у село. А коли партизани оточили Ульбарів, усі побігли до лісу. І мене під лісом взяли:

— Стой, руки ввєрх!..

Обшукали мене, нічого не знайшли — пістолет і граната були вдома.

— Нічево, пайдьош в армію...

Я кажу, що мені треба додому зайти.

— Ваня, іді с нїм...

Позаду йде за мною. Приходим до хати, мама — в плач, каже батькові — йти зі мною, батько збирається і також йде на фронт, і нас ведуть по селу... І от доля, значить, — якби я лишився в УПА, мене б вже не було, це точно. Але далі я потрапив в Радянську армію і прослужив там сім років.

Я міг загинути на фронті; ми, “западники”, всі були штрафники, але я ще, крім того, був у справжній штрафній роті... Рота була 60 чоловік, а нас лишилося троє. І нам дають через тиждень штрафну роту — два взводи бандитів з тюрем з Сибіру і один взвод — про це ніхто і ніде не каже — білогвардійських офіцерів... із рудників, ноги у них не згиналися. Коли “направо □наї во” командували, вони підскакували. Як стемніє — у них куряча сліпота, нічого не бачать. Я там ходив вечором та їх повертав.

Якби не той хлопець, що об мене спіткнувся, хто його знає — чи я лишився б живий...”.

Обоє Григоровичі мали колись мотоцикли: Возницький — майже трофейного німецького, а мій дядько — російську “Вятку”. Чесне слово, прецікаві спомини Бориса Григоровича про те, як у перші роки його керівництва Львівською картинною галереєю вирушали колективно в експедиції зі збирання експонатів:

— У 1940—50□к роках якщо брати Львівщину, тут було закрито більше 1500 храмів. Поляки 1940□го ви хали і лишили близько 500 костелів в Б льше 1000 закрито у зв’язку з ліквідацією Греко □Католицької Церкви У колишніх храмах почали влаштовувати склади.

І тоді ми поїхали по цих об’єктах. 1963 року мені подарували мотоцикла. Подарував його Владлен Шабельников, москвич, із яким ми вчилися на одному курсі в ленінградській академії. Мотоцикла він купив на німецькій виставці у Москві. Коли я на ньому десь зупинявся, збиралися люди. Він був єдиним таким в Україні. Оперний театр передав нам старий грузовик. Я на мотоциклі — спереду, грузовичок із відкритим кузовом — за мною...

І знову — перегук двох доль земляків. Коли я в селі Молодаві ще під табуретку пішки ходив, мій дядько Іван, відбувши свою сибіріаду, спершу приїжджав із Трускавця провідати рідну сестру Марію, себто мою маму, “Вяткою”.

Проте вельми скоро, будучи прекрасним художником, заробив грошенят і невдовзі на дорозі молодавській щось загуркотіло, зашуміло, зафоркало — і повернуло на подвір’я наше заспоришене. Сюди ще ніколи не прикочувалася жоднісінька машина. Хіба що — коні: безтарки, драбиняки чи двоколісна “бєдка” колгоспного об’їждчика Івана Никифоровича Кротова. Отож пригадую, я запитав дядька, який того дня привіз не лише цукерки □моктунці, а й справжні акварельні фарби

— А чого Ви поміняли “Вятку” на оце? — й тицьнув пальцем на горбатенького голутого “Запорожця”.

— Бо то — чужинецька, москальська машинерія, а це — хоч і бідове трішки, але — наше, українське...

— Дядьку Іване, а чом Ви так не любите фотографуватися? То стаєте десь збоку, то аж ззаду чогось...

— Ех, Микольцю, колись підростеш — зрозумієш. Остогидли мені ті знімання! То у профіль, то анфас. І в рівненській буцегарні, й ще багацько де...

Іван Григорович був знайомий із Борисом Григоровичем, бо не раз і не двічі спеціально приїжджав у Львівську картинну галерею, де було що побачити і було в кого навчитися. От жаль — жодної світлини немає, де вони — поруч!

Мій дядько народився й аж до війни жив на хуторі Маївка, що півтора кілометра північніше села Молодава Друга Дубенського району Рівненської області. До приходу перших советів це поселення із кількох десятків хат звалося Ксаверівка. На межі XVIII—XIX століть належало до маєтків польського графа Мальчевського — батька видатного поета Антонія Мальчевського, автора славетної поеми “Марія” про козацтво, основоположника української школи в польській літературі.

Мальовнича місцина! Поруч — гори, ліси, а ще — підземелля, штольні, неподалік від села Кораблище колишнього Дубенського повіту, а нині Млинівського району. В моєму рідному Молодаві Борис Возницький проходив вишкіл у старшинській школі. Безперечно, повстанці активно використовували для схованок та навчань і ці рукотворні, широко розгалужені лабіринтами, штучні печери, про які розповідає перший директор Державного історико-культурного заповідника м. Дубна П. П. Смолін

— За Польщі добрі гроші тут можна було заробити, як тоді називали — в скалі, добуваючи камінь і сківикш ахтним способом на глибині 16 — 25 метрів. Багато молодих хлопців загинуло під обвалами каменю і шутеру, померло від туберкульозу, запалення легень і силікозу.

Били камінь українці й чехи, били, а потім витягали на поверхню. Праця була каторжною, але молоді каменярі хотіли одружуватися, а хто ж за бідного віддасть свою дочку?

Спочатку два-три напарники копали колодязь завглибшки деколи до 25 метрів. Діставшись до пласта, розчищали від породи і били камінь, витягаючи його валком на поверхню. Знаряддями праці під землею були кирки, лопати, ломы, клини, молоти.

У міру проходження пластом від колодязя вбік до 20 метрів мали з собою газову лампу (третій номер) — це практично копилка, яка економила гас, що був дорогий. Камінь підносили до колодязя ношами, а трохи меншими носилками — витягали на поверхню. Більше 20 метрів у бок — копали іншого колодязя. Однієї копилки вистачало на світловий день...

Борис Григорович пам’ятав про перебування у цих катакомбах усе життя. А вже із підземними ходами познайомився ще у ранньому дитинстві. Спершу — заочно, читаючи повість Миколи Гоголя “Тарас Бульба”. А згодом і вічнано, коли почав навчатися у

повсехній школі міста Дубна. У класі — всі поляки, лише два українці — він та Рафальський.

— Маючи по десять років, ми відмовилися ходити на урок релігії, який проводив католицький ксьондз. Директор школи дозволив нам на урок не ходити. Маючи вільний час, ми почали проводити його у Дубенському замку. Нишпорили по підземеллях, шукали таємні ходи. Натрапили на давнє поховання. Відтоді пристрасть до пошуків вкарбувалася у серце і визначила долю...